

ОКСФОРДСЬКА ШКОЛА

Клайв Стейплс ЛЬЮЇС

ІСТОРИЦИЗМ

*Той, хто літає без крил,
певно, літає уві сні.*

Колрідж

Я називаю історизмом уявлення про те, що людина завдяки лише власним природним здібностям може досягнути глибинний смисл історичного процесу. Я кажу “завдяки лише власним природним здібностям”, бо не маю тут на увазі того, хто стверджує, що розуміє чи то всю історію, чи то окремі історичні події через божественне одкровення. Той же, кого я називаю історизмом, пропонує мені прийняти його розуміння сенсу історії на основі власних знань та розуму. Інша справа, якби він посилався на явлені йому видіння: я б нічого не мав проти. Твердження такого роду (особливо підкріплені доказами на кшталт святості та чудес) не мені судити. Це не означає, що я хочу провести межу між богонатхненними та не натхненними авторами. Різниця полягає не в наявності або відсутності одкровення, а в тому, що одні на нього претендують, а інші – ні.

Я кажу “глибинний смисл”, оскільки не відношу до історизмів тих, хто взагалі опікується пошуком сенсу історії як такого. Віднаходити причинні зв'язки між історичними подіями, на мою думку, є справою історика, а не історизма. Історик – не історизм, – звичайно ж, може відрізнити невідомі події від відомих; може навіть відділити події минулого від подій майбутнього; нехай його думка видається хибною, та це не історизм. Історик може інтерпретувати минуле як уявну реконструкцію, пропонуючи нам відчуття (наскільки можливо), як це було, що це означало бути, наприклад, віланом у XII ст. або римським патрицієм. І засновки, і висновки тут є суто історичними, що робить такі вправи гідними історика. Істори-

циста ж характеризує його намагання витягти з історичних засновків / висновків дещо більше за історію: смисли метафізичні, теологічні, або жа-теологічні. Як історик, так і історицист можуть сказати: “щось повинно було відбуватися”. Втім, слова “повинно було” в устах справжнього історика відсилатимуть тільки до *ratio cognoscendi*: оскільки А відбулося, Б “повинно було” йому передувати; якщо Вільям Бастард прибув до Англії, він “повинен був” перетнути море. Натомість, “повинно було” історициста може набувати дещо іншого значення, – наприклад, означати, що події сталися так, а не інакше, через якусь первинну потойбічну необхідність в основі речей.

Коли Карлайль говорив про історію як про “книгу одкровенень”, він був історицистом. Коли Новаліс називав історію “євангелієм”, він був історицистом. Коли Гегель вбачав у історії поступове самоствердження абсолютного духу, він був історицистом. Коли сільська жінка говорить, що параліч її злого свекра є “Божою карою”, вона є історицисткою. Еволюціонізм, коли припиняє бути просто біологічною теорією та стає принципом пояснення історичного процесу в цілому, є формою історицизму.

“Гіперіон” Кітса являє собою спічну поему історицизму, а слова Оксана: “*закон то вічний / перший у красі найпершим має бути в силі*”, – є найліпшим зразком історицизму, який тільки можна віднайти.

У цьому есеї я прагну показати, що історицизм є ілюзією, а історицисти, в кращому разі, марнують свій час. Сподіваюся також, уже зрозуміло, – критикуючи історицистів, я в жодному разі не критикую істориків. Хоча й не виключено, що історицист та історик можуть виявитися однією й тією ж людиною, та, вважаю, що такі різні характерні риси все ж рідко поєднуються. Зазвичай стають історицистами теологи, філософи та політики.

Історицизм існує на багатьох рівнях. Найнижчою його формою є така (вже раніше згадувана): віра в те, що наші нещастя (або, частіше, нещастя наших ближніх) є “Божою карою”; такий історицизм нерідко підтримує себе авторитетом Старого Завіту. Дехто навіть каже, ніби самими юдейськими пророцтвами заповідано тлумачити історію таким чином. На це я маю дві відповіді. По-перше, Писання існує як Боже одкровення, існує до мене, і я не в змозі сперечатися з пророцтвами. Проте, якщо хтось вважає, що оскільки Бог посилає нещастя як “кару” декільком людям, то слід узагальнити і тлумачити взагалі всі

нешастя у цей спосіб, – я скажу, що це *non sequitur*. Якщо, звісно, цей хтось не вважає себе пророком: у такому разі, нехай апелює до інших суддів. І по-друге, варто наголосити, що таке тлумачення історії аж ніяк не було властивим давній юдейській релігії, радше навпаки, це якраз ознака язичницька. Пов'язати нещастя з образою богів, розшукати та покарати напасника – метод дуже природний та поширений по всьому світі. Такі приклади як чума в “Іліаді” /Книга I/ та чума у вступній частині “Царя Едипа” – то перше, що спадає на думку. Визначальна риса, дорогоцінна особливість Писання – це серії божественних заперечень цієї наївної та безпосередньої форми історизму: в повному циклі юдейської історії, в книзі Йова, в пророцтві Ісаїї про стражденного раба (розділ 53), у відповідях нашого Господа з приводу біди в Силоамі (Лукки 12:4) та сліпонародженого чоловіка (Ів. 9:13). Якщо такого роду історизм виживає, то виживає він усупереч християнству, і в якійсь невизначеній формі. Навіть ті, хто загалом заслуговують на звання справжніх істориків, пишуть так, ніби в історії не було жодної незаслуженої поразки чи успіху. Ми маємо остерігатися емоційних інтонацій у таких виразах як “суд історії”, оскільки це може спокусити нас найвulgарнішою з усіх vulgarnих помилок – ідеалізуванням Історії як богині, що її древні називали сліпою Фортуною. Це принизить нас до рівня не тільки нехристиянського, а й просто до язичництва, та ще й такого гатунку, що вікінги та стоїки знали кращий.

Але й більш витончені та рафіновані форми історизму також претендують на виняткову спорідненість із християнством. Це стало розхожою думкою, як нещодавно зазначив проф. Пол Генрі у своїй оксфордській лекції, – стверджувати, що юдейська та християнська думки різняться від пантеїстичної та язичницької, головним чином, тим значенням, якого вони надають історії. Для пантеїста суть часу є звичайною ілюзією; історія – це сон, і спасіння полягає в пробудженні. Для греків історія була просто лінійною, або, шонайбільше, циклічною: значення шукали не в Становленні, а в Бутті. Для християнства, натомість, історія є оповіддю з визначеним сюжетом, основою на Творінні, Спокутуванні, Кінці Світу та Суді. Це справді Божественне Одрокровення *par excellence*: одрокровення над одрокровеннями.

Я не заперечую, що в певному сенсі (в якому саме, буде пояснено нижче) така історія має бути цілком християнською.

Поки що я зазначу, що популярне протиставлення юдео-християнської думки, з одного боку, та язичницької або пантеїстичної, з іншого, до певної міри є надуманим. За Нового часу історизм віднаходить пантеїстичного прабатька в особі Гегеля та свого матеріалістичного нащадка – в особі марксистів. Досі ми бачили, що сильніша за нашу зброя поки що в руках наших ворогів. Якщо християнський історизм має бути запропонований в якості апологетичної зброї, краще це зробити за максимою *fas est et ab hoste doceri*, ніж на підґрунті ймовірної спорідненості. І якщо ми звернемося до минулого, то побачимо, що протиставлення між грецьким та християнським світом працює краще, аніж протиставлення між християнським та язичницьким. Скандинавські боги, наприклад, на відміну від гомерівських, є істотами, вкоріненими в історичний процес. Живучи під тінню Рагнарока, вони переймаються часом. Один – майже божество тривоги: в цьому сенсі вагнерівський Вотан вражаюче відповідає своєму оригіналу з Едди. У скандинавській теології космічна історія не є ні циклічною, ні лінійною; це радше невідворотний, трагіко-спічний марш смерті під барабанний дріб провіщень та пророцтв. І навіть якщо ми викреслимо скандинавське поганство на підставі можливого впливу з боку християнства, що в такому разі робити з римлянами? Очевидно, що вони не споглядали історію ні байдужо, ні з майже природничою чи анекдотичною цікавістю греків. Вони, здається, були нацією істористів. Десь в іншому місці я вже вказував, що, можливо, римський епос до Вергілія був метричною хронікою,¹ і суб'єкт завжди був той самий – майбутній Рим. Те, що Вергілій зробив суттєвого, це надав невмирушій темі нової єдності завдяки символічній структурі. “Енеїда” пробує з'ясувати, нехай і в міфологічній формі, чим саме є прочитання історії, показати, на що спрямовано зусилля *fata Jovis*. Усе в поемі стосується Енея не як індивідуального героя, а Енея як носія римськості. Це, – і переважно тільки це, – надає смислу його втечі з Трої, його любові з Дідоною, його сходженню до пекла та його перемозі над Турном. *Tantae molts erat*: уся історія для Вергілія є грандіозним актом народження Рима. Саме з цього язичницького джерела історизм переходить до Данте. Історизм у “Монархії”, хоча й майстерно та, поза сумнівом, щиро вписаний в юдео-християнську основу, великою мірою є римським та вергілієвим. Бл. Августина можна охарактеризувати

як християнського історичиста, проте не завжди пам'ятають, що він став ним задля спростування історичизму язичницького. В його "Градї Божому" є відповіді тим, хто приписував біди Рима люті знесхтуваних богів. Я не хочу стверджувати, що таке бачення не було властивим самому Августинові, або що його власний історичизм був тільки *argumentum ad hominem*. Та справді абсурдом було б вважати властиво християнським його прийняття *terrain*, що фактично було запозиченням з ворожого стану. Тісний зв'язок, що деякі схильні бачити між християнством та історичизмом, видається мені переважно вигаданим. У таких справах не може бути випадковості *prima facie* (доказу достатнього за відсутності спростування); ми маємо дослідити суть питання.

Що в історичистичній позиції дійсно ґрунтується на християнстві, то це такє. Оскільки події відбуваються з волї Божої, чи, принаймні, за Божим дозволом, то суть часу за своєю природою полягає в тому, щоб бути одкровенням Божої мудрості, справедливості та милосердя. Рухаючись у цьому напрямку, ми можемо зайти так далеко, як Карлайль, Новаліс та інші. Історія, таким чином, є постійним євангелієм, оповіддю, написаною Божим перстом. Якби – дивом – усе полотно часу розгорнулося переді мною, і завдяки другому диву я зміг би втримати всю неосяжну множину подій у пам'яті, а завдячуючи третьому – Бог був би такий ласкавий усе це мені доступно розтлумачити, будьте певні, я зміг би здійснити те, що, на думку історичистів, вони й роблять. Я зміг би прочитати значення, розгледіти модель. Саме так; і якби небо впало, ми би всі посміялися. Питання не в тому, що можна зробити в умовах, які ніколи не надавалися нам *in via*, ба навіть (наскільки пам'ятаю) не були обіцяними *in patria*, а в тому, що можна зробити за реальних умов. Я не сперечаюся щодо розуміння історії як оповіді, написаної Божим перстом. Та чи маємо ми текст цієї оповіді? (Марною справою було б обговорення богонатхненності Біблії, якби на землі не було віднайдено жодної її копії.)

Ми повинні пам'ятати, що слово "історія" має кілька значень. По-перше, "історією" може бути загальний плин часу: минуле, теперішнє і майбутнє. По-друге, "історія" може означати лише тяглість минулого, минулого в усіх його багатоманітних проявах. По-третьє, тут може йтися про минуле настільки, наскільки воно є пізнаваним за свідченнями, що збереглися. Або ж, по-

четверте, минуле – наскільки воно вже розвідано трудом істориків, тих перших істориків, невідомих публіці, що робили справжні відкриття. *По-п'яте*, можуть називати “історією” ту частину, той шмат подібної розвідки, який було літературно опрацьовано істориками (і це, певно, найбільш популярне сприйняття: “історію” зазвичай розуміють як читання Гіббона або Моммзена, чи то “Пана Трійці”²). Нарешті, *в шостому значенні*, можуть мати на увазі ту неясну, композитну картину минулого, що спливає як дещо туманне в думці пересічної освіченої людини.

Коли кажуть, що історія – це одкровення, яке ж із цих значень зазвичай мають на увазі? Боюся, що в більшості випадків – останнє: і розмова про сенс та одкровення в такому разі стає вкрай неправдоподібною. Історія в цьому останньому, *шостому значенні*, постає як країна тінсі, місце перебування таких примар як Первісна Людина, Ренесанс, або Античні Греки-Римляни. Звісно, ті, хто вдивлятимуться в цей туман надто тривалий час, усе ж побачать певні моделі; ми ж бачимо обриси фігур у вогнищі. Чим більш невизначеним є об'єкт, то більше він стимулює наші міфопоетичні та творчі здібності. Для неозброєного ока існує обличчя на місяці; та воно зникає, якщо застосувати телескоп. Так само і смисли та моделі, відчутні в “історії” *у шостому значенні*, зникають, коли ми звертаємося до історії в значеннях попередніх. Ці значення прояснюються для нас мірою того, як ми їх досліджуємо. Жоден, хто дослідив усі варіанти розуміння “історії”, не вважатиме, що історія (*в шостому значенні*) являє собою євангеліє або одкровення. Це ефект перспективи. З іншого боку, відмітимо, що хоча історія *в першому значенні* насправді являє собою оповідь, Божим перстом написану, та, на жаль, ми цієї оповіді не маємо. Позиція історичиста, таким чином, виграє або програє залежно від того, наскільки успішно він наблизить історію *в другому – п'ятому значеннях* до ідеалу недоступної нам “першої історії”.

Далі ми переходимо до історії *в другому значенні*: до лінійності реального минулого часу в усіх його проявах. Це врятувало б історичиста, якби ми повірили у дві речі: по-перше, що неймовірний пробіл на місці майбутнього аж ніяк не завадить у доступі до смислу історії, та, по-друге, якщо ми дійсно володіємо всією історією (*в іншому значенні*) безпосередньо до теперішнього моменту. Та чи можемо ми в це повірити? Якою удачею

було б для історичиста, якби смисл *усієї* історії містився лише у пройденому відрізкові часу, який обривається на миті, коли історичист пише! Та ми їдемо спиною до напрямку руху. Ми не маємо навіть уявлення, яку частину від усього шляху ми вже проминули. Наша п'єса сягнула дії I чи дії V? Ми хворіємо на дитячі хвороби, чи то на старечі? Якби ми хоч знали, що історія циклічна, то могли би, принаймні, мати приблизну гадку про її сенс – із уже баченого фрагменту. Проте, як нам було повідомлено, історичисти не вважають історію циклічною; для них це оповідання з початком, кульмінацією та фіналом. Та оповідання, власне, не може бути зрозумілим, якщо не розповісти його повністю. Або ж існують оповідання (вочевидь, погані), в котрих кінцеві розділи нічого істотного не додають до основного змісту, і чий зміст полягає менше, ніж у цілому: та в будь-якому разі, не можна заздалегідь відносити оповідання до тієї чи іншої категорії, не дочитавши до кінця. У повторному прочитанні книги, звісно, можна відкидати нецікаві розділи. Зараз я завжди пропускаю останню книгу "Війни і миру". Та ми й одного разу не дочитали до кінця нашої історії, і навряд чи в ній є неважливі розділи, – принаймні, якщо вона написана перстом Божим (якщо ж ні, чи є взагалі якийсь сенс?). Поза сумнівом, уже тепер ми можемо сказати дещо про наше оповідання, – наприклад, що це захоплива історія, що в ній багато дійових осіб, або що в ній чимало комічних образів. Та що ми не зможемо сказати напевне – в чому її мораль, в чому полягає її сюжет.

Проте, навіть коли було б можливо (що я заперечую) простежити смисл за урізаним текстом, лишається спитати, чи маємо ми хоч би й цей урізаний текст? Чи володіємо знанням усієї історії з усіма її численними подіями? Звісно, ні. Минуле, за визначенням, не є теперішнім. Цей момент настільки часто приховується за безапеляційною фразою "природно, ми не знаємо *всього*", що я іноді втрачаю надію якось донести його до людей. Питання навіть не в тому, що неможливо *все* знати: питання стоїть таким чином, що ми, можливо, взагалі не знаємо майже нічого. Будь-яка людина переконується, що кожна мить життя наповнена по вінця; її бомбардують щосекунди відчуття, емоції, думки, і на цю множину не можна рівномірно розподілити увагу, тож дев'ять десятих ми просто ігноруємо. Єдина прожита секунда містить більше, ніж може бути занотовано, – і кожна секунда в історії проминула так само для кожної людини.

що коли-небудь жила. Минуле (а згідно з історицистським уподобанням, береться до уваги тільки минуле людства) було рсвучим водоспадом мільйонів та мільйонів таких митей, і кожна з них надто складна для сприйняття в усій повноті, а звести цю множину до купи – взагалі понад будь-яку уяву. Переважна більшість цієї різноманітної дійсності прослизнула повз людську свідомість одразу, як тільки відбулася. Жоден із нас не може повністю відзвітувати і за прожиті останні двадцять чотири години, – ми їх забули, а згадувати немає часу, адже перед нами вже нові миттєвості. З кожним порухом годинникової стрілки в незалюднених кутках світу неймовірно багатство та розмаїття “історії” поринає у суцільне забуття. Більшість із досвіду “минулого, яким воно насправді було”, відразу забувається самим суб’єктом. Із тієї мізерної частки, що він пам’ятає (але ніколи з достеменною точністю), ще мізерніша частка була переказана навіть найближчим друзям; ще менша частина від неї була записана; із записаної часточки лише дешиця досягла прийдешніх поколінь. *Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura*. Коли ми врешті усвідомимо, що насправді означає “минуле як воно було”, ми погодимось, що історія *в іншому значенні*, переважна її більшість, є – й надалі лишатиметься – для нас невідомою. І якщо *per impossibile* ціле було б відомим, воно було б цілком неконтрольованим: дізнатися все про одну хвилину з життя Наполсона вимагало б від нас цілої хвилини нашого життя. З цим ми не змогли б впоратися.

Якщо ж ця очевидна критика не засмучує історициста, то це тому, що він начебто має відповідь. “Звісно”, каже, “я згоджуюсь, що ми не знаємо і не можемо знати (та й не хочемо, зрештою) всієї безлічі дрібниць, що наповнювали минуле – кожного цілунку та стусана, кожної подряпинки та застуди, всіляких гикавок та кашлів; проте, ми ж бо володіємо знанням важливих фактів”. Така відповідь личить історикю, а чи виправдовує вона позицію історициста? Ми вже перебуваємо далеко від історії *в першому значенні* – всеосяжної оповіді, написаної Божим перстом. Спершу ми урізали ті розділи книги, що поки належать майбутньому. Тепер, здається, ми не маємо навіть тексту тих розділів, які звуться “минулим”. Ми маємо лише уривки, – уривки, які кількісно співвідносяться з оригінальним текстом так само, як одне слово з усіма книгами Британського Музею. І нам пропонують вірити, що завдяки цим уривкам люди – обмежені.

а не богонатхненні, – можуть наблизитися до змісту, плану, значення самого джерела. Це стане вірогідним тільки якщо якість уривків переважає їхню кількісну нестачу. Якість же має бути дійсно надзвичайною, аби це справдилося.

“Важливі моменти минулого зберігаються”. Коли б це стверджував історик (а я не впевнений, що історик би так заявив), під словом “важливі” розумілось би ставлення до певної обраної ним галузі. Так, якщо він займається економічною історією, важливими для нього є економічні факти; якщо ж військовою історією – то факти воєнні. І він не брався би за свою галузь, якби не мав причин припускати, що існують відповідні свідчення. “Важливі” факти для нього зазвичай зберігаються, тому що все його дослідження ґрунтується на можливості оволодіти цими фактами, хоч іноді він і виявляє, що помилявся, – тоді визнає поразку і поринає у нове питання. Усе це доволі прості мандри. Та в історициста інша позиція. Він трактує слово “важливий” стосовно історичних фактів як те, що викриває істинний смисл Історії. Важливими моментами минулого для історициста-гегельянця будуть ті, в яких стверджує себе абсолютний дух; для історициста-християнина – ті, що вказують на Божий промисел.

У цій претензії я бачу два утруднення, перше з яких логічного характеру. Якщо історія є такою, як її бачить історицист – утвердженням абсолютного духу, Божою книгою, одкровенням над одкровеннями, – тоді він має звертатися до самої історії за знанням того, що є важливим. Інакше, як він наперед знатиме, які події, більшою мірою, ніж інші, є утвердженнями духу? Якщо ж він не знає цього, то звідки береться ця впевненість, – що події саме такого рівня примудрилися (як зручно!) бути записаними?

Друге ж ускладнення стає очевидним, коли ми замислимося, яким чином факти минулого досягають (або не досягають) прийдешніх поколінь. Доісторична кераміка зберігається, тому що глечик легко розбити, але важко повністю розпорошити; доісторична ж поезія зникає, тому що слова за дописемних часів просто безслідно розвіюються. Чи розумно дійти висновку, що в цей період не існувало поезії, або ж згідно з історицистською думкою, що поезія була менш важливою за кераміку? Чи існує писаний закон, за яким важливі рукописи зберігаються, а неважливі – зникають? Траплялося вам порпатися у старій

шухлядці (скажімо, полишаючи будинок) і дивуватися з того, що збереглися незначні записи, а важливі документи, навпаки, зникли? І я вважаю, що справжній історик погодиться, що дійсний *detritus* минулого, з яким він працює, більше схожий на стару шухлядку, ніж на акуратний конспект. Більшість із того, що зберігається або зникає, зберігається або зникає випадково, через причини, що не мають нічого спільного з інтересами історика чи історциста. Безперечно, у владі Бога зробити так, щоб зберігалось саме те, що потрібно історцисту, втім, я не бачу жодних ознак такого стану речей і не пам'ятаю жодної такої обітнці.

“Літературні” джерела, як їх називає історик, безумовно, фіксують те, що автори за певних причин вважали важливим, та з цього невелика користь, допоки їхні норми важливості не такі, як у Бога. Натомість їхні норми не тільки різняться з нашими, сучасними, а й суперечать одні одним. Часто вони повідомляють нам те, що ми не надто й бажаємо знати, і замовчують те, що ми б розцінили як суттєве. Легко зрозуміти чому – їхні норми важливості пояснюються тією історичною ситуацією, в якій вони перебували, і, відповідно, таким самим чином пояснюються наші норми. Стандарти історичної важливості самі вбудовані в історію. Тоді, за якими нормами маємо ми судити, чи збереглося те “важливе” у вищому гегелівському сенсі? Чи маємо ми якусь упевненість, окрім нашої християнської віри, що ті історичні події, які ми вважаємо значимими, збігаються з тими, що виявляться дійсно значущими у разі, коли б Господь показав нам книгу історії та витлумачив її? Чому б це Чингіз Хан виявився більш важливим, аніж уобрази терплячості чи відчаю, що мали місце зпоміж його жертв? Чи не може бути так, що ті, хто в наших очах є значущими фігурами – великі вчені, військові, державці – насправді звели шати своєї значущості завдяки тим, про кого ми й не чули? Я не заперечую, що ті, кого ми називаємо великими, – безсмертні душі, за які вмер Христос, але припускаю, що в глобальному просторі історії вони можуть відігравати незначні ролі. Не дивно, якщо ми, – ті, хто не досидів до кінця п'єси, до того ж, більшість часу продрімавши, вхопили лиш поодинокі фрагменти з неї, – іноді плутаємо спізодичного персонажа в яскравому вбранні з протагоністом.

Виходячи з таких маленьких та випадкових уривків із всеосяжності минулого, якими ми володіємо, грати в історциста

здається марнуванням часу. Філософія історії – то дисципліна, для якої в смертних людей бракує необхідних даних. І спроба не завжди обмежується тільки марнуванням часу – іноді вона може завдавати шкоди. Так, вона заохочує Муссоліні виголошувати: “Історія схопила мене за горло”, в той час як тим, що його схопило, була жага до влади. Нісенітниця щодо вищих рас або іманентної діалектики може зміцнити кулаки та притлумити сумління Жорстокості й Пожадливості. І який облудник та зрадник не зможе набути прихильників і залякати супротивників, переконавши їх у невідворотності свого плану, мовляв, моя мета збігається з напрямом історичного процесу?

Іноколи, прагнучи сам на сам розібратися в цьому предметі, я зустрічався із запереченням: “Тільки тому що історики не знають усього, ти забороняєш їм спробувати зрозуміти вже знане”. Проте, здається, вище я вказував, у якому сенсі історики можуть намагатися осягнути минуле: визначати невідомі явища з-поміж відомих, реконструювати, ба навіть (якщо дуже наполягають) передбачати. Фактично, історики можуть говорити мені про історію все, що забажають, окрім як про її метафізичне значення. Причина ж досить проста. Існують сфери, в яких бідність доказів виправдана: ми, хоч не дістанемо впевненості, проте матимемо вірогідність (окраєць хлібини краще, ніж нічого). Та існують сфери, де недостатність доказів нічим не ліпша за їхню цілковиту відсутність. Так само, якщо ви недочули останні кілька слів анекдоту, котрі й роблять його кумедним, ви матимете те ж враження, ніби не чули нічого. Історик зазвичай працює в галузях першого типу, історичист же – береться за складніші сфери. Втім, наблизьмося до яснішої аналогії.

Уявімо втрачену грецьку п'єсу, з якої шість рядків збереглися – у граматиках, де їх цитують, аби проілюструвати рідкісні закінчення. Отже, рядки збереглися задля певної мети, а не тому, що вони були важливими для п'єси як такої, а якщо в них і міститься драматична значимість, то хіба що за збігом. Я не обмежую класичного вченого продукуванням не більше ніж компіляції з фрагментів, і не зводжу завдання історика до студіювання анналів. Нехай вчені вдосконалюють свої знахідки та роблять висновки щодо історії давньогрецької мови, віршового метру або релігії, але в жодному разі не судять про значимість п'єси в цілому – інакше історичні свідчення набувають нульової вартості.

Можна навести й інший приклад неповноцінного тексту. Уявімо пошкоджений рукопис, в якому можливо прочитати лише деякі місця. Розбірливі частини можуть вказувати на риси незмінні, рівномірно розподілені по всьому тексту; як, наприклад, почерк або правопис. За цими ознаками палеограф без особливих зусиль здатен висловити припущення щодо характеру чи національності писця. Літературознавець має набагато менше шансів правильно виявити значення цілого тексту. Адже палеограф має справу із повторюваним, а літературознавство – з одиничним, з таким, що неповторно розгортається протягом сюжету. Може статися, хоча й малоймовірно, що всі пошкоджені, заплімовані та вирвані листки були написані іншим писцем, якщо ж ні, то навряд чи писець змінював свій стиль саме в тих місцях, що їх ми не маємо змоги перевірити.

Ніщо не може завадити одному рядку наприкінці сторінки: Еріміан був найбільш доблесний з десятиох братів... – продовжитися, через нестачу наступного листка, чимось на кшталт: *... як люди вірили; хибні ж вірування людські.*

Звідси постає питання такого роду: чи впливає з мого твердження, – що історичні засновки повинні породжувати тільки історичні висновки, – те, що і наукові засновки мають породжувати тільки наукові висновки? Якщо ми називаємо спекуляції Вайтхеда, Джинса або Едінгтона сайєнтицизмом (на противагу “науці”), чи засуджуватиму я сайєнтициста так само, як історичиста? Згідно з тим, як я допоки бачу свою позицію, я схильний відповісти “ні”. У моїй алегорії сайєнтицист та історичист відіграють ролі палеографа та літературознавця відповідно. Оскільки вчений досліджує повторювані елементи реальності, а історик – одиничні, то хоча обидва володіють “пошкодженням рукописом”, та його недоліки завдають їх дослідженням абсолютно різної шкоди. Один приклад земного тяжіння, або один зразок почерку тотожний всім іншим прикладам і зразкам такого роду. Та одна історична подія, чи один віршований рядок відрізняються від усіх інших подій та віршів, так само різняться й контексти, в яких вони функціонують; і, відповідно, висновки, які випливають з цих одиничних подій, є унікальними. Саме тому, на мою думку, вчений, який стає сайєнтицистом, займає сильнішу позицію, ніж історик, який перетворюється на історичиста. Хоч би як нерозумно було

выводити з фізичних знань тезу “Бог є математик”, як на мене, це все одно розумніше, ніж висловлюватися про “суд Божий”. виходячи з простої історії. *Caveas disputare de occultis Dei judiciis*, говорить автор “Наслідування Христу”. Він навіть радить, яку протитроту вживати *quando haec suggerit inimicus*.

Сподіваюся, не склалося хибного враження, що я начебто заперечую будь-яке наближення до Божого одкровення в історії. Певні великі події (освітлені в символах віри) вказують на Божий промисел, значення якого настільки ясне, наскільки ми можемо сприйняти. Інші ж події, більшість з яких для нас лишаються неясними, не можуть однозначно пояснювати Його промисел. І також важливо пам'ятати, що маємо хоча й обмежений, але прямий доступ до Історії *в першому значенні*: нам не просто дозволено, ми справді покликані прочитувати її речення за реченням, де кожне речення – це наше *Тепер*. Звісно, я не апелюю до того, що зараз називається “поточною історією”, тобто начиння газет і часописів, – адже це, мабуть, найбільш фантазматична з усіх історій, написана не Богом, а чиновниками, демагогами і репортерами. Я ж бо маю на увазі справжню, первинну історію, що з нею ми зустрічаємося щомиті на нашому власному досвіді. Це хоч і дуже обмежений, але чистий, без цензури, невідредагований текст, щойно з-під пера автора. Я вірю, що ті, хто шукають, знайдуть достатньо смислу, рівно стільки, скільки зможуть вмістити; і що Бог щомиті розкривається в історії, в тому, що МакДональд назвав “священним Тепер”. Де, як не в теперішньому, можна стрітисся з Вічним? Якщо я і критикую історицизм, то не тому, що не поважаю реальну історію, справжнє одкровення, що сходить прямо від Бога через кожне явище. Навпаки: радше тому, що я надто поважаю істинну історію, аби байдуже споглядати, як не-виправдано звеличуються її поодинокі фрагменти, копії фрагментів, копії копій фрагментів, відбитки копій тих копій, які, на жаль, зліплено докупи під загальною назвою “історія”.

Переклала з англійської Ірина СТАСІОК

ПРИМІТКИ:

¹ ‘Virgil and the Subject of Secondary Epic’, *A Preface to Paradise Lost* (Oxford, 1942), pp. 32 ff.

² George Macaulay Trevelyan (1876–1962).